

PAKİSTANIN MƏNƏVİ QURUCUSU - MƏHƏMMƏD İQBAL

Səfər SƏFƏRLİ,

*Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin
Xarici əlaqələr şöbəsinin məsləhətçisi*

AÇAR SÖZLƏR: *İslam, təhsil, Pakistan, ədəbiyyat, siyasət.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *Ислам, образование, Пакистан, литература, политика.*

KEY WORDS: *Islam, education, Pakistan, literature, politics.*

Tanınmış mütəfəkkir, şair, maarifçi, reformist və ictimai-siyasi xadim, Pakistanın yaranmasında müstəsna rol oynamış Məhəmməd İqbal 1877-ci il noyabr ayının 9-da Pəncabın Sialkot şəhərində, sonradan müsəlmanlığı qəbul etmiş Brahman ailəsində dünyaya gəlmişdir. İlk təhsilini doğma şəhərindəki mədrəsədə almış, Quranı öyrənmiş və İslam elmləri ilə bağlı ilkin biliklərə yiyələnmişdir. O, 1895-ci ildə Sialkot Muray kollecinin Ədəbiyyat fakültəsini uğurla başa vurmuş və Lahor Dövlət Universitetinə qəbul olunmuşdur. Filologiya, ərəb, ingilis dillərini mükəmməl öyrənən Məhəmməd sonra Pəncab Universitetində magistr təhsili almışdır. Fəlsəfəni, ingilis dili və poeziyasını öyrənməyə başlamış, müəllimi şərqşünas Tomas Uoker Arnoldun tövsiyəsi ilə təhsilini Avropada davam etmək qərarına gəlmişdir. 1905-ci ildə İngiltərənin Kembric Universitetinin fəlsəfə və iqtisadiyyat fakültələrində təhsilini davam etdirmiş, həmçinin universitetdə ərəb dili və ədəbiyyatı müəllimi kimi çalışmışdır. Daha sonra təhsil imkanlarını genişləndirməyi düşünən İqbal Almaniyaya yollanmış Lüdviq Maksimilian Universitetində (Münxen) oxumuşdur [1; 2; 3]. Burada oxuduğu müddət ərzində qələmə aldığı bir sıra elmi əsər və məqalələr oxucularının sayını artırmışdır. 1908-ci ildə “İranda metafizikanın (təsəvvüfün) inkişafı” mövzusunda doktorluq dissertasiyasını müdafiə edərək professor elmi dərəcəsi almış və həmin il Lahora qayıtmışdır. Onun elm sahəsində əldə etdiyi uğurlar mənəvi keyfiyyətlərinə də müsbət təsir göstərmişdir. Mütəfəkkirin xarakterindəki düzgünlük və qətiyyətlik onun insanlar arasında nüfuzunun daha da artmasına səbəb olmuşdur [1; 2; 4].

Məhəmməd İqbal ölkəsinin siyasi həyatında da fəal iştirak etmişdir. Buna onun Hindistanda yaşayan müsəlmanların ingilis müstəmləkəçiliyinə qarşı çıxmasındakı rolunu misal göstərmək olar. Onun Milli Konqresdəki fəaliyyəti sonradan Pəncab Qanunvericilik Assambleyası ilə davam etmişdir. Bu sahədə Məhəmməd Əli Cinnah kimi müsəlman siyasi liderlərlə əlaqələr qurmuşdur.

Mütəfəkkirin siyasi ideyalarının əsas istiqaməti müsəlman cəmiyyətinin birliyini qorumaq idi. O, Cinnah tərəfindən həyata keçirilən konstitusiyə düzəlişlərini dəstəkləyirdi. Bu düzəlişlərin əsas məqsədi müsəlmanların siyasi hüquqlarının sığortalanması idi. İqbalın siyasi həyatdakı düzgün qərarları və düşüncələrindəki qətiyyətlik Pakistanın yaranmasına və inkişaf

etməsinə əvəzsiz dəstək oldu [2; 5].

Mütəfəkkir Hindistan cəmiyyətində müsəlmanların nüfuzunu yüksəltmək və müstəqil İslam respublikası qurmaq ideyalarını reallaşdırmaq üçün bir sıra problemlər yaşayırdı. Əbəs yerə onu Pakistanın “mənəvi qurucusu” hesab etmirlər. Bütün bunlar İqbalın siyasət xəttindəki uzaqgörənliyi və dünya təcrübəsinə yaxşı yiyələnməsinin göstəricisi idi [5].

İdeyalarını reallaşdırmaq yolunda Məhəmməd Əli Cinnahın siyasi bacarığına tam arxalanan İqbal onun Londondan Hindistana qayıtmasına nail oldu. İqbal inanırdı ki, müsəlman birliyinin qorunması və konqresin siyasi gücünün artması üçün Cinnahın əvəzedilməz rolu ola bilər. İlk vaxtlarda Cinnahla həlledici məsələlərdə fikir ayrılıqları mövcud idi. Cinnah İqbalın əksinə olaraq daha çox sekulyar dövlətin yaranmasını və dinin siyasətdən ayrı olması fikrini dəstəkləyir, xilafət mübarizəsinin əleyhinə çıxırdı. Məhəmməd Əli Cinnah heç vaxt Hindistandan ayrılmayıb və konqreslə sıx əlaqələrə malik olmuşdur. 1940-cı ildə Məhəmməd Əli Cinnah Hindistandan ayrılmayıb və Pakistanı qurmaq qərarına gəlmişdir [4; 5; 6; 7]. Daha aydın desək, o, öz fikirlərini Cinnaha tələq edə bilmişdir.

Məhəmməd İqbal İslamda reformist fikirləri ilə də tanınırdı. Bununla bağlı onun “İslamda dini təfəkkürün yenilənməsi” adlı ingilis dilli kitabı da çap olunmuşdu. Mütəfəkkir İslam dininin cəmiyyətdə əxlaqi dəyərlərin formalaşmasında ən mühüm amil olduğunu vurğulayırdı. O, bir sıra müsəlman ölkələrinə səyahət etmiş və həmin ölkələrin vahid İslam ideyasını tərənnüm etməyə və birgə fəaliyyət göstərməyə çağırırdı.

İqbalı müstəqil dövlətin yaranmasına tələdirən bir neçə amil var idi. Bunlardan ən əsası da Qərbi və digər xarici qüvvələrin əks siyasi təzyiqi idi. O, 1932-ci ildə Lahorda Müsəlman Liqasının prezidenti seçildi. Bundan sonra müstəqil Pakistan İslam Respublikasının yaranmasının əsası qoyuldu [1; 6; 8].

Mütəfəkkir İslamın eczarlılığını digər xalqlara çatdırmaq üçün bir neçə əsər qələmə almışdır. Liqaya rəhbərlik etdiyi dövrdə də Konqresdəki çıxışlarına görə təzyiqlərə məruz qalmasına baxmayaraq, müsəlmanların ayağa qalxmasına mühüm təkan verə bilmişdir.

Ədəbiyyat İqbalın yaradıcılığının bir hissəsini təşkil etmişdir. O, siyasətdə olduğu kimi bədii yaradıcılıqda da böyük uğur qazanmışdır. İctimai xadim nəinki öz ölkəsində, həmçinin Şərqi və Qərbi ölkələrində də sevilmişdir [7; 9]. Klassik şair kimi onun ən böyük avantajı siyasi ideyalarını öz əsərlərində ustalıqla ifadə edə bilməsi idi. Müsəlman olmasına baxmayaraq, digər din və millətlərdən olan yazıçılardan da təsirlənmişdir. Bunlara, xüsusilə Fredrix Nitşe, Henri Berqson, Höte kimi filosofları misal göstərmək olar. Həmçinin o, Cəlaləddin Ruminin İslam sivilizasiyası və İslam mədəniyyətini tərənnüm edən poeziya və fəlsəfəsindən də faydalanmışdır.

Onun əsərlərinin özünəməxsusluğu dövrünün ictimai-siyasi proseslərini əhatə etməsində idi. İqbal əsərlərində dini düşüncələrini önə çəkir, İslamın zənginliyini, eyni zamanda cəmiyyətdəki mövcud həqiqətləri əks etdirirdi. İngilis, fars, urdu, türk dillərinə tərcümə olunan əsərlərində müsəlmanların həmrəyliyinə, məzhəblərarası münasibətlərin yaxşılaşmasına, o cümlədən insan və cəmiyyət əlaqələrinə xüsusi yer ayırırdı [1; 10].

İqbalın mistisizm düşüncələrində daha çox alman filosoflarının təsiri duyulur. O, əsərlərində ali varlıq anlayışına xüsusilə yer ayırmış, Allahın insanı ən ali şəkildə yaratmasını əks etdirmişdir. Mütəfəkkir yaradıcılığında mənəvi dəyərlərə söykənmiş, İslamda əxlaqi və sosial

prinsipləri ön plana çəkmişdir. Əsərlərinə diqqət etsək görərik ki, o, quldarlığa, eyni zamanda müsəlmanların cəmiyyətdən təcrid olunması və ictimai işlərdən uzaq durması düşüncələrinə tamamilə zidd mövqe tutmuşdur.

Onun fars və urdu dilində olan əsərləri də məhz bu cür məsələləri özündə ehtiva edir. Fars dilində olan “Əsrari-Xudi”, “Rumuz-i-Bəxudi”, “Zəburi-Əcəm” adlı əsərləri din və cəmiyyətlə bağlı mühüm məsələlərdən bəhs edir. İqbalın fikrincə, Allah insanı ən mükəmməl şəkildə yaratmış və ona bir sıra imkanlar bəxş etmişdir. Yaradılmışların əsrəfi sayılan insanın öz növbəsində bu imkanlardan maksimum dərəcədə istifadə edərək İslama və cəmiyyətə faydalı olması İqbalın diqqət etdiyi məsələlərdən olmuşdur. Ədib urdu dilində qələmə aldığı əsərlərində Hindistanda yaşayan müsəlmanların mənəvi və siyasi cəhətdən canlanması məsələsini daha çox yer vermişdir. Bu dildə yazdığı ən məşhur əsəri “Bal-e-Cəbrayil” adlanır. Bu əsər urdu poeziyasının mükəmməl əsərlərindən hesab olunur. O, Avropada yaşadığı zaman ərzində bir sıra şeirlər də qələm almışdır. “Bənqi Dare” şeir kitabı insanlara həm təbiəti sevməyi, həm də vətənpərvərlik hissələrini aşılayır. İki hissədən ibarət olan son əsəri isə “Hicazın Hədiyyəsi” adlanır.

Həyatını müsəlmanlara həsr edən və müstəqil bir ölkə olaraq Pakistanı qurmaq düşüncəsinin memarı olan Məhəmməd İqbal uzunsürən xərçəng xəstəliyindən sonra 1938-ci ildə Lahorda vəfat etmişdir. Onun vəfatından sonra hər il Pakistanda “İqbal günü” adı ilə tanınan milli bayram qeyd olunur [4; 5; 8].

Beləliklə, Məhəmməd İqbal tək Pakistan tarixində deyil, bütün İslam dünyasında istər mədəni, istərsə də siyasi cəhətdən misilsiz xidmətləri olmuşdur. Yaranmış çətin vəziyyətlərə baxmayaraq, ölkəsinin milli maraqlarını həmişə üstün tutan mütəfəkkir müsəlman siyasi lider kimi insanlıq tarixinə örnək şəxsiyyətlərdəndir.

ƏDƏBİYYAT

1. en.wikipedia.org/wiki
2. www.brittanica.com/biography/Muhammad-iqbal
3. turkishstudies.net/makaleler/2007084558_039AlapMustafaSarper-509-521.pdf
4. <http://www.aml.org.pk/AllamaIqbal.html>
5. <http://www.allamaiqbal.com/person/biography/biotxtread.html>
6. eksisozluk.com/Muhammed-Ikbal—494246
7. www.enfal.de/eccdad91.htm
8. http://www.allamaiqbal.com/person/movement/move_main.htm
9. muhammedikbal.kimdirkimdir.com
10. <http://blogs.tribune.com.pk/story/19455/137th-birthday-what-allama-iqbals-poetry-has-taught-me-so-far/>

Сафар Сафарли

**МУХАММАД ИГБАЛ – “ДУХОВНЫЙ СОЗДАТЕЛЬ
ПАКИСТАНА”**

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о роли Мухаммеда Игбала («духовный создатель Пакистана») в создании Исламской Республики Пакистан. Информация о жизни Мухаммада Игбала разделена на 3 части: его образовательная, политическая и литературная деятельность. Кроме того, в этой статье отражен аналитический подход к мусульманам и другим членам разных религий, а также разница между Востоком и Западом. В целом успешная жизнедеятельность и проницательная роль Мухаммада Игбала в социальной и политической сфере дали ему отличную возможность реализовать свои мечты о Пакистане. Наконец, в данной статье упоминаются некоторые важные моменты, с целью укрепления роли мусульман в обществе и на международной арене.

Safar Safarli

**MUHAMMAD IGBAL – “SPIRITUAL CREATOR OF
PAKISTAN”**

SUMMARY

The article says about the important role of Muhammad Iqbal (“spiritual creator of Pakistan”) on establishing of Islamic Republic of Pakistan. The information regarding the life of Muhammad Iqbal is separated into 3 parts: His educational, political and literary activity. Furthermore, the analytical approachment to Muslims and other members of different religions, in addition, information on the difference between East and West is reflected in this article. Generally, the successful life activity and the sagacious role of Muhammad Iqbal in social and political field gave him a great chance to realize his dreams regarding Pakistan. Finally, some crucial points is mentioned in this article in order to strengthen the role of Muslims in society and international arena.